

УДК 340.11

Тетяна Гуменюк,*докт. іст. наук, доцент,**доцент кафедри теорії та історії держави і права
Університету Короля Данила*

КОНЦЕПТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Стаття присвячена висвітленню методологічної специфіки юридичної науки, а також стосується наукових підходів щодо визначення основних проблем правознавства. Особливу увагу приділено визначенню завдань юридичної науки, інноваційних напрямів наукових досліджень, а також формулюванню висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення результатів юридичних наукових досліджень.

Ключові слова: наукові дослідження, наукове пізнання, юридична наука, юриспруденція, правова доктрина, праворозуміння, концепції юридичної науки.

Постановка проблеми. Як зазначається у науковій літературі, метою функціонування та розвитку правової науки є вироблення знань та їх організація у відповідну систему, а також створення способів та засобів розв'язання проблем, що виникають у ході функціонування та розвитку правових явищ, зокрема і юридичної практики [1, с. 23].

Ми підтримуємо думку про те, що для юридичної науки важливо усвідомити, що в умовах формування глобального простору, наскрізних макроекономічних і правових регуляторів національний розвиток, по-перше, все більшою мірою визначається відповідними зовнішніми детермінантами (економічними, правовими, політичними, культурними); по-друге, процеси глобалізації загострюють економічну конкуренцію, яка прямо й опосередковано впливає, ускладнює й загострює політичне, правове, культурне, інформаційне суперництво, спричиняє конфлікти й протистояння між різними країнами та їхніми правовими системами; по-третє, ланцюги детермінації в правовому розвитку з однолінійних трансформуються в дволінійні зі зворотнім зв'язком та багатоланцюгові, причинні мережі; по-четверте, формування інформаційного суспільства в умовах глобалізації стрімко поширює «інформаційну причинність» у правовій системі та взаємодії правових систем (національних, міждержавних, міжнародної) [2, с. 18].

Право повинно втілювати найважливіші цінності людського буття. Ціннісний підхід до проблем сучасного права нерозривно пов'язаний з антропологізацією правової науки і (як надзавдання) правової практики. У нашій юридичній науці з'являються перші ознаки антропологізації об'єктів дослідження, тема прав людини і правових засобів їх захисту стає пріоритетною. Права і свободи люди-

ни і громадянина – це та, можливо, єдина ціннісна система, яка здатна примирити людину з оточуючим її суспільством і з державою, подолати їх взаємне відчуження [3, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі питання функціонування та вдосконалення сучасної юридичної науки досліджували такі науковці, як С. Гусарев, М. Козюбра, В. Матвійчук, О. Петришин, П. Рабінович, В. Тацій, Ю. Шемшученко та інші.

Однак подальшого наукового дослідження потребують концепти юридичної науки на сучасному етапі в умовах часткової зміни пріоритетів правового регулювання та наявних реформаційних процесів.

Постановка завдання. Враховуючи все вищесказане, метою статті є визначення основних концептів функціонування сучасної правничої науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки правознавство, як практична наука, за своєю природою вимагає визначеності, то на цьому рівні не тільки можливі, а й необхідні короткі операціональні визначення права, які, не претендуючи на універсальність, слугували би певним орієнтиром для практичної юридичної діяльності [2, с. 19].

Безперечно, будь-яке наукове пізнання може бути охарактеризоване як завершене у певному сенсі, але не слід забувати, що свою повноцінність теорія набуває лише тоді, коли вона застосовується до актуальних питань практичного життя. Право не зможе стати значущим чинником упорядкування суспільних відносин, поки юридична наука, усі її галузі та напрями відповідно до особливостей свого предмета не стануть чутливими до реальних суспільних проблем, передусім інтересів пересічних людей [4, с. 137].

Важливим аспектом розвитку сучасної юридичної науки є її соціологізація. На цьому акцентував увагу Р. А. Калюжний, визначаючи, що одним з актуальних напрямів адаптації вітчизняного правознавства до викликів сьогодення має стати соціологізація юридичних знань, що передбачає розгляд правової проблематики у більш широкому контексті – суспільства в цілому, а не лише його державної організації, опосередкованої відносинами виключно з приводу формування та реалізації державної влади [4, с. 138].

Разом із тим юриспруденція, як і будь-яка інша соціальна наука, не може бути пасивним відображенням дійсності, має досліджувати її з точки зору як сущого, так і з позицій належного, того, якою вона (правова дійсність) є та водночас може й повинна бути. Важливо лише, щоб компонент належності у праворозумінні, який завжди містить певний «метафізичний елемент», не перешкоджає прикладній значущості та соціальній ефективності правового регулювання [4, с. 139].

Як зауважив Р. А. Калюжний, якщо юриспруденція і стає наукою, то наукою, варто зауважити, доволі своєрідною. Адже її роль у суспільстві ніколи не зводиться до функції пізнання правових явищ. Як би не намагалися наскільки можливо усунути сумніви у значенні тих чи інших юридичних термінів з метою виключення серйозних конфліктів між індивідами, що вступають між собою у правовідносини, у процесі застосування правових норм неминуче виникають будь-які неясності, суперечності чи прогалини, які породжують непорозуміння, свавілля сторін. Крім того, існує постійна потреба у підтримці одностайності в правових нормах і принципах, створенні певного порядку в дії різних джерел права, виробленні суворої ієрархії серед них. Усі подібні завдання покликана вирішувати юриспруденція. Саме в цьому і полягає її роль та значення для функціонування і розвитку права [4, с. 139].

З позицій сучасного стану правової науки запровадження верховенства права в національну правову систему передбачає, насамперед, висвітлення правової проблематики у контексті суспільства в цілому, а не лише його державно-владної організації, що тільки й здатне створити можливість для більш повного розуміння принципу верховенства права. Тому для досягнення соціально значимого результату в системі правового регулювання стають важливими не лише норми права як зразки поведінки, а й відповідні процедури та процес здійснення приписів правових норм, який не повинен відриватися від них, а також їх змісту [5, с. 35].

Змістове глумачення принципу верховенства права зумовлює потребу зміни акцентів

й у тематиці правових досліджень. Право має розглядатися як продукт суспільства, насамперед взаємовідносин між соціалізованими індивідами, які набувають загальної значимості зі всіма їх публічно-владними атрибутами. Для цього зміст поняття права має бути поширеним не лише за межі «наказу держави», а й сукупності норм права як лише потенційних, хоча й загальнообов'язкових, правил поведінки в напрямі врахування певних ненормативних (діяльнських) аспектів, які є необхідними складниками реалізації правових норм, розуміння права як специфічної соціальної реальності [6, с. 23].

На думку В. І. Андрейцева, значна частина правничих наукових досліджень зумовлена специфікою діяльності окремих правових інституцій та правоохоронних органів, створенням галузевих вищих навчальних закладів, що продукують науковий аналіз такої діяльності у різних сферах забезпечення прав і свобод громадян [7].

Сучасній методології правничої науки й освіти значною мірою перешкоджають стереотипи наукових підходів щодо визначення основних проблем правознавства, які існують уже довго і з часом перетворилися у систему міфів цієї науки [7].

Це один напрям – *обумовленість напрямів розвитку юридичної науки різними типами праворозуміння*. Як зазначив В. П. Плавнич, сучасна наука про право характеризується розмаїттям різних типів праворозуміння, тобто наукового пізнання і пояснення права як своєрідного та відносно самостійного, цілісного системного явища духовного життя суспільства. Вони розміщуються у рамках координат трьох основних напрямів у науковому пізнанні права (залежно від філософського фундаменту їх осмислення). Це природно-правові, соціологічні та нормативістські концепції і теорії права [8].

Відповідно, змінилося і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини. Посилення процесів глобалізації у сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів до інтеграційних пошуків, спрямованих на теоретичні побудови, здатні «примирити» позитивістський і природно-правовий напрями у розвитку сучасного правознавства. Пошуки розгортаються у площині інтегративного праворозуміння, точніше інтегрального типу праворозуміння (системне пізнання права об'єктивно спрямовує на інтегральний підхід у його пізнанні). Причому інтегральний підхід застосовується у найширшому розумінні слова – від інтеграції, яка здатна подолати предметні

полярності всередині всіх типів праворозуміння, до інтеграції, спрямованої на нову, загальнонаукову методологічну єдність позитивістських, природно-правових і соціологічних пізнавальних моделей. В останній позиції, звичайно, не йдеться про створення єдиної універсальної теорії права, а виключно про вектор розвитку правової думки у третьому тисячолітті [8].

Вступ пострадянських країн у трансформаційний період свого розвитку, в якому, як зазвичай, не могла однозначно утвердитися лише одна концепція праворозуміння, стимулює відповідні пошуки та дискусії. Сучасні правники звернули увагу на відмову від неподільного, пануючого у вітчизняній юриспруденції легістського праворозуміння; в його концептуально-методологічних засадах утворилася прогалина, яка мала бути якнайшвидше заповнена, ліквідована (з огляду на конституційну заборону надання будь-якій ідеології статусу офіційно-державної, за умов розгортання академічної свободи), та спроби усунути таку прогалину почали здійснювати з різних, часом навіть взаємовиключних концептуально-методологічних підходів [9, с. 14].

Серед самостійних напрямів розвитку сучасного правознавства також слід виділити *дослідження євроінтеграційних проблем розвитку та функціонування правової системи*.

На думку С. Д. Гусарева, основними проблемами сучасного правознавства стали євроінтеграційні проблеми розвитку правової системи, забезпечення прав та свобод, правопорядку, законності, гармонізації законодавства, підвищення рівня правової культури, які разом відбивають як соціальну проблематику кризового суспільства в Україні, так і напрями правових досліджень [10, с. 36].

На сучасному етапі ключовою ланкою стає розроблення на загальнотеоретичному рівні, а також і на рівні спеціальних юридичних дисциплін проблематики оптимальних юридичних конструкцій, які на основі засадничих правових ідей, світової юридичної культури і сучасного практичного досвіду здатні забезпечити соціальний прогрес та діяльність правоохоронних органів. Це, перш за все, юридичні конструкції правопорушення, юридичної відповідальності, законності, правопорядку, правових відносин, механізму правового регулювання тощо [10, с. 38].

Важлива роль також належить *взаємозв'язку розвитку юридичної науки з основними напрямками розвитку та модернізації юридичної освіти*.

В юридичній науці тривалий час існує «негласна» традиція орієнтації дисертаційних досліджень виключно на модернізацію

законодавства. Своєрідною мантрою в усіх без винятку авторефератах дисертацій стала теза про те, що відповідний рукопис може бути використаний у навчальному процесі під час підготовки відповідних розділів підручників, посібників, практикумів із відповідних навчальних дисциплін. З одного боку, це слід сприйняти позитивно. Натомість реального впливу навіть досить скромних із погляду інноваційних потенцій наукових досліджень ми не спостерігаємо.

Тому одним із головних завдань майбутньої реформи і, відповідно, Концепції має стати перегляд умов та вимог до якості юридичних досліджень, щоб змінити ситуацію і, найголовніше, щоб сприяти встановленню прямого зв'язку між науковими дослідженнями та розвитком освітніх планів, технологій та методів у правничій освіті. Юридична наука повинна працювати на правничу освіту, при цьому використовуючи як прямі способи, так і опосередкований вплив. Як свідчить досвід функціонування правничих шкіл США, кар'єрне зростання викладача напряму пов'язане з його науковими здобутками у формі опублікованих монографій та статей у престижних фахових виданнях, зміст яких вони потім перетворюють у наповнення нових навчальних курсів [11, с. 18].

Питання про правову природу освітнього права дослідив С. Мосьондз. Юридична наука зовсім не завжди орієнтується на потреби суб'єктів правозастосовчої діяльності, яких, зокрема, навряд чи задовольнить термін «комплексна галузь права» під час вирішення правових спорів, у нашому випадку, за участю суб'єктів наукової діяльності, оскільки суддям необхідно чітко розуміти правову природу спірних правовідносин, яка, зрозуміло, не може бути комплексною. Неправильне визначення правової природи спірних правовідносин призводить до порушення права фізичних та юридичних осіб на судовий захист порушених прав [12, с. 36].

Сьогодні в Україні сформована система нормативних актів, покликаних регулювати порядок організації та діяльності суб'єктів публічної адміністрації, спрямованої на реалізацію державної політики у сфері освіти. Виконуючи вказані завдання, публічна адміністрація тим самим сприяє забезпеченню та реалізації права на освіту громадян України, зафіксованого у Конституції України. Сукупність таких правових норм і об'єднується в рамках освітнього права, сформованого в межах особливого адміністративного права України [12, с. 38].

До ключових аспектів розвитку юридичної науки також слід віднести *зростання питомої ваги порівняльно-правових досліджень*

та вдосконалення іншої правової методології. Як вказує В. В. Дудченко, вивчення порівняльного права дозволяє по-новому, нетрадиційно підходити до вивчення чинних норм національного права, які страждають від обмеженості через партикуляризм національної доктрини. Сучасне порівняльне право, акумулюючи досвід чинних правоустроїв країн світового співтовариства, дозволяє не лише використовувати різні варіанти рішень конкретної юридичної проблеми, але й розглядати їх в історичному аспекті, надаючи тим самим можливість оцінити через порівняння ефективність рішення, яке приймається на національному рівні. Це має сприяти тому, що рішення певної національної юридичної проблеми буде прийматися лише після критичної оцінки результатів дослідження того, як вирішується ця проблема в інших країнах із високою правовою культурою [13, с. 16].

Правопізнання не може здійснюватися емпірично, а лише трансцендентно. Трансцендентними методами є філософська антропологія, онтологія, герменевтика, епістемологія, екзистенціалізм. Дані методи є невід'ємними передумовами й органічними складниками праворозуміння, правотворення і правореалізації. Їх застосування долає недостатність емпіричного правопізнання й через теорію гештальта дає змогу зрозуміти право у його цілісності й найглибшій сутності [13, с. 16-17].

Для сучасної вітчизняної правової науки, яка приділяє певну увагу спеціальним юридичним методам, все ж важливою проблемою залишається методологія галузевих юридичних наук, яка є найменш досконалою. У галузевій науці відсутні спеціальні монографічні дослідження методології, часто галузеві методи підміняються загальнонауковими чи спеціальними юридичними методами, спостерігається підміна предмета пізнання предметом правового регулювання, отождолення наукової галузі з навчальною дисципліною; часто у літературі просто подається перелік методів та описуються правові явища [1, с. 25].

Нагального розв'язання потребує і така проблема, як депарадигмальність вітчизняної правової науки: хаотичність наукових досліджень; відсутність власних фундаментальних концепцій, запозичення парадигмальних позицій із зарубіжної правової науки; відсутність сталих наукознавчих критеріїв, наукової методології тощо [1, с. 25].

Надалі без достатніх наукових обґрунтувань прискорюється розвиток законодавчого та нормотворчого процесу як у цілому, так і в окремих його напрямках за відсутності належних науково-концептуальних засад прийняття значної частини законів, які не вписують-

ся у систему сучасного права і законодавства. Тож не випадково у сучасному законодавчому процесі з'явилися лозунгові закони, що містять узагальнюючі норми – ідеї з невизначеним колом правового регулювання суспільних правовідносин, відвертим ігноруванням позитивних наукових новацій сучасного правознавства, які негативно впливають на ефективність правозастосовчої практики, оскільки віддалені від реального життя та правових інтересів громадян, держави та корпоративних потреб юридичних осіб. Такий підхід абсолютно не сприяє розвитку системи національного законодавства та практики його застосування [14].

Перед сучасною українською правовою наукою стоїть завдання подолання не лише заідеологізованості, міфологізованості та псевдонауковості, стану депарадигмальності, стихійності та методологічної недосконалої, а й посилення інноваційних напрямів наукових досліджень, створення нових наукових парадигм, формування сталої методологічної основи, що дозволить досягнути стану наукової зрілості правової науки в Україні як системи знань та способів і засобів конструювання правової дійсності [1, с. 26].

Конститууючи себе як науку гуманітарну, наше правознавство недостатньо звертає увагу на свою методологічну специфіку, неявно передбачаючи в цьому аспекті певну очевидну спільність усіх гуманітарних наук. Водночас наголошення на методологічних особливостях правознавства як гуманітарної науки може виявитися недостатнім для розуміння його своєрідності. Не випадково теоретики завжди невимушено і достатньо розгорнуто обговорювали діалектичний, історичний, конкретно-соціологічний методи теорії права, але відчували певні труднощі стосовно характеристики власне юридичних методів (Кельман М. С. Проблеми методології юридичної).

Правова проблематика в останньому контексті має розглядатись у безпосередньому зв'язку із соціалізацією індивідів, особливостями менталітету та національної правової культури, становленням інституцій громадянського суспільства, демократизацією політичного життя, участю громадян у правотворенні – виявленні потреби у правовому регулюванні суспільних відносин, формуванні соціальних очікувань щодо його спрямованості та змісту, обговоренні проектів законів та інших нормативно-правових актів, а також у реалізації та оцінці ефективності законодавства [4, с. 140].

На сьогоднішньому рівні розробки обговорюваної проблеми визначати методологічну специфіку юридичної науки доводиться

головним чином у гіпотетичному плані. Цілком можливо, що в майбутньому відповідні дослідження дозволять дійти висновків про відсутність методологічних особливостей правознавства, окрім традиційно означеної специфіки його об'єкта. Проте не можна виключити й зворотне – виявлення своєрідності науки права не тільки порівняно з гносеологічним ідеалом природничонаукових досліджень, але й із пізнанням в інших гуманітарних сферах [15].

Висновки.

Таким чином, особливостями розвитку сучасної юридичної науки є: 1) соціологізація сучасної юриспруденції; 2) обумовленість напрямів розвитку юридичної науки різними типами праворозуміння; 3) дослідження євроінтеграційних проблем розвитку та функціонування правової системи; 4) взаємозв'язок розвитку юридичної науки з основними напрямками розвитку та модернізації юридичної освіти; 5) зростання питомої ваги порівняльно-правових досліджень та вдосконалення іншої правової методології.

Список використаних джерел:

1. Луць Л. Сучасна українська правова наука: деякі проблеми та перспективи / Л. Луць // Історико-правовий часопис. – 2016. – № 2. – С. 20-26.
2. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10-21.
3. Подковенко Т. О. Антропологічний підхід до права як основа юридичної науки / Т. О. Подковенко // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 32-38.
4. Петришин О. Проблеми соціалізації правової науки / О. Петришин // Право України. – 2010. – № 4. – С. 133-142.
5. Каложний Р. А. Юриспруденція: від витоків до сучасності / Р. А. Каложний, Л. О. Шапенко // Юридичний вісник. – 2016. – № 3(40). – С. 32-39.

Стаття посвячена освіщенню методологічної специфіки юридическої науки, а также кається научных подходов к определению основных проблем правоведения. Особое внимание уделено определению задач юридической науки, инновационных направлений научных исследований, а также формулировке выводов и предложений, направленных на совершенствование результатов юридических научных исследований.

Ключевые слова: научные исследования, научное познание, юридическая наука, юриспруденция, правовая доктрина, правопонимание, концепции юридической науки.

The article is dedicated to the methodological properties of legal sciences as well as scientific approaches to defining major legal problems. Certain attention is paid to specifying tasks of legal sciences, innovative approaches to scientific research and making conclusions and suggestions aimed at improvement of legal scientific results.

Key words: scientific research, scientific inquiry, legal sciences, jurisprudence, legal doctrine, understanding of law, concepts of legal sciences.

6. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // Право України. – 2010. – №3. – С. 24-36.

7. Андрейцев В. Сучасна правнична наука та освіта: на шляху до Болонського процесу / В. Андрейцев. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.uipa.edu.ua>.

8. Плавнич В. П. Право на сучасному етапі розвитку юридичної науки / В. П. Плавнич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1078/112/>.

9. Матвійчук В.К. Актуальні проблеми юридичної науки 2010 / В. К. Матвійчук // Юридична наука. – 2011. – № 1(1). – С. 14-19.

10. Гусарев С. Д. Актуальні питання сучасного розвитку юридичної науки в Україні / С. Д. Гусарев, Г. Г. Потапов // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2008. – № 4. – С. 35-40.

11. Аналіз проекту Концепції реформування юридичної освіти в Україні в світлі отриманих відгуків за результатами регіональних обговорень / автор Ю. Барабаш. – 2017. – 33 с.

12. Мосьондз С. Освітнє право України у контексті європеїзації освіти / С. Мосьондз // Європеїзація української юридичної освіти. Матеріали конференції у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу / уклад. Т. Манн. – Т. 2: українська версія. – Universit tsverlag G ttingen, 2016. – С. 35-41.

13. Дудченко В. В. Традиції та новачії сучасної юридичної науки / В. В. Дудченко // Сучасна юридична освіта: досвід минулого – погляд у майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 жовтня 2016 р.). – Одеса, 2016. – С. 14-17.

14. Фелді О. В. Сучасний стан та шляхи розвитку української юридичної науки / О.В.Фелді[Електроннийресурс]. – Режимдоступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=648.

15. Кельман М. С. Проблеми методології юридичної науки у співвіднесенні з відповідною проблематикою інших наук / М. С. Кельман [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=648.